

K hornickému znaku

Doc. Ing. Pavel Hánek, CSc.

ČVUT v Praze, fakulta stavební, katedra speciální geodézie

Resumé

Odborná hornická veřejnost považuje stavovský znak, tvořený dvěma zkříženými hornickými kladívky, za ustálený v podobě, kdy želízko směřuje z hlediska pozorovatele vpravo. Tomu odpovídá jeho použití např. ve znacích ČBÚ a Hornicko-geologické fakulty VŠB-TU Ostrava. Naproti tomu Parlament ČR předal nově vzniklému Karlovarskému kraji znak, v němž je pozice mlátku a želízka zaměněna.

Autor se pokusil zmíněný rozpor řešit empiricky průzkumem erbů horních měst tradičních báňských zemí Česka, Polského Slezska, Saska a Slovenska, vzniklých od 14. století do současnosti. Na internetu (v menší míře v publikacích) byly shlednuty potřebné zemské soubory s celkem asi 2710 městskými znaky, z nichž 174 zobrazuje zmíněné hornické nářadí. Z toho 145 erbů toto nářadí představuje ve zkřížené poloze, tedy se želízkiem vpravo nebo vlevo.

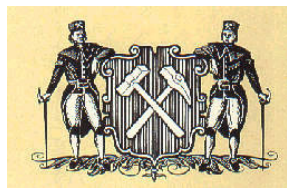
V tomto binomickém rozdělení je možno provést pro posouzení statistické významnosti jednotlivých poloh test, založený na hypotéze neexistence jednotné heraldického pravidla. Závěry testu tuto hypotézu nevylučují v celém souboru a s výjimkou Saska ani v jednotlivých zemích.

Text referátu zmiňuje též vzájemnou polohu násad obou kladívek a některé další údaje o figurách, případně klenotech erbů horních měst. V závěru naznačuje vexilologickou problematiku vyvěšování stavovského praporce.

1 Na počátku

byla otázka jednoho ze studentů předmětu Geodézie v podzemních prostorách:

„Jak je to s polohou kladívek v hornickém znaku?“

Odpověď je zdánlivě jednoduchá: „Havíř držel v levé ruce klínovité želízko, v pravé hranolovitý mlátek, po práci je zkřížil před tělem a odložil násadami přes sebe“. Násada želízka pak směřuje šikmo vzhůru k horníkovu pravému rameni. Stejným způsobem překřížené nářadí horník držel na prsou při krátkém odpočinku v (špatně osvětleném, zamokřeném) díle. Na vzájemnou pozici násad snad žádná teorie nebo výklad neexistuje, stejně jako na to, na kterou stranu je orientována špička želízka.

Je třeba upozornit, že heraldika (nauka o znacích) při blasonování (popisování erbu) orientuje strany z hlediska nositele štítu, vexilologie (nauka o vlajkách a praporecích) z hlediska pozorovatele. Vzájemně jsou tedy pojmy vpravo - vlevo zaměněny. V následujícím textu, který ovšem není odbornou heraldickou studií, jsou strany pro jednoduchost pojmenovány ze stanoviska pozorovatele.

Poloha, kdy želízko směřuje šikmo k pravému rameni pozorovatele (obr. 1), je uplatněna např. ve znacích Českého báňského úřadu a významných středoevropských montánních učilišť: hornicko-geologické fakulty VŠB-TU Ostrava (obr. 2), AGH Kraków, fakulty BERG TU Košice, TU-BA Freiberg. Roku 2001 však převzala střeďočekáská obec Chrusterice rozhodnutím Parlamentu ČR znak (obr. 3), na němž je orientace kladívek zrcadelně opačná. Stejně je tomu i na

Obr. 1, 2, 4

Obr. 3, 5

čtvrceném znaku Karlovarského kraje, schváleném v roce 2003. Stanovisko profesních a legislativních odborníků tedy není jednotné. Obdobně tomu bylo i v minulosti, kdy své znaky - se vzájemně zrcadelným zobrazením atributů - obdržela (polepšením) Kutná Hora (obr. 4) a blízký Kaňk (obr. 5). Stejným příkladem poslouží i znaky Orlové a Orlové-Lazy.

V souladu se známým Cicerovým výrokiem „Historia magistra vitae“ (Historie učitelkou života) jsem se pokusil zmíněný dotaz empiricky zodpovědět pomocí znaků horních měst. Za východisko jsem zvolil historicky blízká, tradiční území Česka, Saska, dnešního polského Slezska a Slovenska, až na Slezsko srovnatelná i velikostí. Podklady byly vyhledány na internetu, převážně na stránkách <http://bryn.webz.cz/ERB.html> (nyní snad už nefungujících), dále www.sachsen.de, www.silesia.pl, <http://mesto.sk>. Výběr znaků je potom dán především výběrem měst, provedeným autory stránek, případně nynějším administrativním významem, podmiňujícím zařazení. Některé z obcí s vlastním znakem jsou dnes částí vyšších sídelních celků. Soubor je doplněn několika současnými erby vysokých škol, důlních podniků a spolků. Pro území ČR a SR byla použita i vynikající adresa <http://ngw.nl>. Celkově se jednalo asi o 2700 znaků. Je samozřejmé, že v kresbě mohou být (a skutečně ojediněle jsou) chyby, které se pak přenášejí i do mého šetření. V práci není přihlíženo ke stáří a současné platnosti vybraných městských znaků.

Internetové prohlížeče nabídnou čtenáři početné stránky, které se s různým obsahem a na různých úrovních zabývají heraldikou. V literatuře proto uvádím jen nejzákladnější literaturu.

2 Znaky horních měst

Obecně platí, že městské znaky vznikaly ve 12.-13. století, v českých zemích ve větší míře až po husitských válkách. Jsou mladší i méně zdobné než šlechtické erby. Někteří badatelé zastávají názor,

že se vyvinuly - spontánně nebo státním aktem - ze starších obecních pečeti. Je nesporné, že pro právní ověření dokumentů potřebovala města pečeť (barva vosku odlišovala význam obce), nikoli znak nebo praporec, které měly charakter vojenského rozlišení. Naopak jeho potřeba byla v době křížáckých výprav příčinou vzniku šlechtických erbů. Znak Jeseníku vznikl zřejmě spontánně už roku 1248. Nejstarší český udělený městský znak získal Slavkov roku 1416 od Václava IV., Košice však svůj znak datují již rokem 1369, kdy jim byl přiznán Ludvíkem Velkým.

V českých zemích do heraldiky vnesl řád Vladislav II. Jagelonský (1456-1516). Znaky královských měst nesly symbolický obraz hrazení nebo symboly krále (státu), součástí znaků poddanských měst často byly heraldické symboly vrchnosti. Kromě toho se mnohdy v erbech objevovala symbolika řemesel, které zajišťovaly obci blahobyt a proslulost, nebo odkazy na jméno, vznik a historii města. Horní města měla zvláštní postavení, právo a řád a je logické, že hornické atributy ve štítu na tuto výjimečnost upozorňovaly. Znaky se vyvíjely (tzv. polepšením) s ohledem na jiné estetické cítění jejich forem nebo se změnou postavení města, případně změnou produkce či státního celku a jeho symbolů. Již v 2. polovině 15. století se postupovalo od prostších znaků k rozvinutějším.

Heraldika se řadí mezi historické vědy, její příznivci zdůrazňují nepopiratelný umělecký aspekt. Heraldika je ovšem také dokonalou učebnicí politického a hospodářského dějepisu. Kdo si dnes uvědomí, že slavné rybníkářské Vodňany byly horním městem a horník s kápí, po polepšení s elegantní čapkou, je štítonošem městského znaku? (Obr. 6.)

Obr. 6, 7, 9,
11, 13

Obr. 8, 10, 12,
14

Státní symboly ve znaku hornického města nacházíme poměrně často; jistě je to důkazem jejich významu. Ku příkladu českého lva nese znak zmíněných Vodňan a Nového Knína (včetně „knížecího“ pláště, obr. 7), Duchcova, Jihlavy, Stříbra a Jílového, v tomto

případě i s nezaměnitelným vladislavským korunovaným W v klenotu. Od roku 1392 je součástí znaku Kutné Hory císařská koruna (obr. 4). Černá slezská (piastovská hornoslezská) orlice se stříbrnou pružinou zdobí štít (nyní ostravských) Michálkovic (obr. 8) a polcený štít polské obce Złoty Stok, zlatá těšínská (dolnoslezská) orlice historický polcený znak Frýdku (obr. 9). Polskou orlici nacházíme na děleném znaku obce Dąbrowa Górnicza (obr. 10). Určitou heraldickou kuriozitou je např. erb Vítkovic se zlato-červenou orlicí (obr. 11). Ta je dána polepšením stříbrno-červeně šachované moravské orlice císařem Fridrichem II. roku 1462. Český král však změnu kovů orlice (zlato za stříbro, tedy žlutou barvu za bílou) nepotvrdil a znak nevstoupil v platnost. Přesto byl v obcích s převahou německého obyvatelstva používán. Míšeňský lev je v levém poli děleného štítu krušnohorského Altenbergu (obr. 12). Uherský arpádovský znak v obráceném pořadí barev pruhů používá Banská Bystrica (obr. 13), znak s dvojitým patriarším křížem na trojvrší z tzv. nového uherského znaku nese (spolu s figurami lvů) Levoča (obr. 14).

Obr. 15

Obr. 16

Obr. 17

Obr. 18

Obr. 19

Obr. 20, 21,
22, 23

Poněkud jinou záštitu deklaruje znak Božího Daru vousatou tváří žehnajícího Boha Otce (obr. 15), ve znaku Štěchovic je Slunce (obr. 16). Panna Maria je erbovní figurou např. Marienbergu (obr. 17), Hora Matky Boží, Hnilčíku a Medzevu (obr. 18). Postavy světců a světic (např. Annaberg, Hora sv. Kateřiny, Hora sv. Šebestiána – obr. 19, Horní Jiřetín se sv. Jirím) jsou obecně často užívány, andělé jsou mnohdy štítonoši (obr. 5, 13). V tabulce 1 však nejsou tyto znaky registrovány.

Poměrně hojně je vyobrazení hornického náradí. Horník s klínem a palicí (a s ústím štoly) je vyobrazen na erbu Bruntálu (obr. 20), s mlátkem (a medvědem) ve znaku Starého Města pod Sněžníkem, s motykou (resp. kosákem, předchůdcem krumpáče) na znaku Zlatých hor (obr. 21) a Svātuše, se špičákem na znaku slovenského Ďačova nebo Bánovců nad Bebravou, s kolečkem s rubaninou na znaku Andělské Hory (obr. 22) nebo Vrbna pod Pradědem. Samostatně položené želízko a mlátek znázorňuje nejstarší (velmi instruktivní) znak Kutné Hory z roku 1347 (známý z císařského hradu Laufu u Norimberka, obr. 23), najdeme je ve znaku Spišské Nové Vsi (obr. 24) a spolu s heslem v erbu Štěchovic. V přehledné tabulce jsou tyto znaky registrovány pod pojem „jiná poloha“. Habartov má kahan (obr. 25), polský Knurów těžní věž (obr. 26). V posledním sloupci tabulky je v závorce uveden počet prohlédnutých znaků daného regionu.

Nejvíce znaků hornických měst využívá symbol zkříženého želízka a mlátka v obou možných polohách, tedy želízko vlevo (<) nebo vpravo (>) z pohledu pozorovatele, vždy ve třech variantách: s násadou želízka nad nebo pod násadou mlátka; případně plošné nebo graficky nerozlišitelné kresby jsou v tabulce zahrnuty jako „plošné“. Vzniká tak 6 kombinací, přičemž zanedbávám, zda špice želízka směřuje k okraji nebo ke středu erbu. (Druhý případ je např.

Obr. 24, 25,
26, 27

u znaků Zlatých Baní a Liptovského Hrádku - obr. 27.) Z celkového počtu 174 získaných znaků hornických měst a několika málo institucí uvádím následující příklady.

- Vlevo nad: Janov, Hohenstein-Ernstthal, Smolník.
- Vlevo pod: Abertamy, Dobšiná.
- Vlevo plošné: Horní Slavkov, Johanngeorgenstadt, Złoty Stok, Medzev.
- Vpravo nad: Březové Hory, Senftenberg, Knurów.
- Vpravo pod: Jáchymov, Weiseritz, Banská Štiavnica.
- Vpravo plošné: Michálkovice, Annaberg-Buchholz, Bogatynia, Baňa Dolina.

Tabulka 1 Četnost výskytu variant znaku s hornickými kladívky

Želízko	< vlevo			> vpravo			Jiná poloha	Součet
	nad	pod	plošné	nad	pod	plošné		
Česko	6	20	4	10	13	7	10	70
Σ	30			30				(1100)
Sasko	1	0	6	6	7	22	2	44
Σ	7			35				(560)
Slezsko (pol.)	0	0	3	0	3	5	4	15
Σ	3			8				(50)
Slovensko	5	15	2	4	3	3	13	45
Σ	22			10				(1000)
Celkem	12	35	15	20	26	37	29	174
ΣΣ	62			83				

Celkově tento malý přehled potvrzuje - hlavně zásluhou saských znaků - v úvodu naznačenou

Obr. 28, 29

„institucionální a školskou“ teorii. Na teritoriu ČR a SR je však rovnocenná i orientace zrcadelně opačná, kdy želízko směřuje vlevo. Důvodem je pravděpodobně odlišná interpretace postavení diváka. Směřuje-li želízko vpravo, je pozorovatel ztotožněn s oním legendárním havířem z 1. odstavce textu. Naopak z heraldického stanoviska bude pozorovatel stát čelem k erbovní figuře vystupující ze štítu, tedy naproti havíři se zkříženými nástroji, a vidí želízko vlevo. Konečné rozhodnutí podle mého mínění má určitý citový náboj. Některé znaky, např. moderního Havířova, zobrazují současně obě varianty.

Zásadní význam pro rozhodnutí o správné poloze kladívek má to, že už sám vstupní předpoklad o držení kladívek je bohužel falešný. Želízko v levé a mlátek v pravé ruce havíře jsou sice jasně doložitelné např. na znacích Altenbergu, Mutěnána,

Krupky (obr. 28) a Stříbrné Skalice (obr. 29), ale opačné držení (tj. želízko v pravé a mlátek v levé ruce) nade vší pochybnost dokládají erby Štěpánova nad Svratkou (obr. 30) a slovenské Rakovnice (obr. 31).

Obr. 30, 31

3 Závěr o poloze kladívek v hornickém znaku

V tabulce 1 jsou (mimo sloupec „jiná poloha“) shrnuty empirické výsledky pozorování, provedených v souboru s binomickým rozdělením – v 62 případech směřuje želízko vlevo (L), v 83 vpravo ($n-L$), $n = 145$ je počet všech zjištěných případů zkřížených kladívek. Položme *hypotézu, že poloha kladívek se neřídí žádným pravidlem*. Obě pozice potom mají pravděpodobnost $P = 0,5$. Podle teorie vyrovnávacího počtu pro zjištění přítomnosti systematických chyb, tj. pro popření stanovené nulové hypotézy, platí:

$$R = |2L - n| > u \sqrt{n},$$

kde součinitel konfidence u volíme $u = 2$. Dosazením ale dostáváme:

$$R = 21 < 24.$$

Na hladině významnosti $\alpha = 5\%$ tedy hypotézu o neexistenci heraldického pravidla **nemůžeme zamítnout**, lze pouze vyslovit pochybnost o její platnosti ($21 > \sqrt{n}$).

Toto statistické vyhodnocení odpovídá historickým nejasnostem při vzniku hornického symbolu, tj. nejednotnosti fyzického držení „cajku“, nejednotnosti ve volbě stanoviska pozorovatele (na místě havíře nebo en face proti němu) i vývoji heraldiky samé. Pokud je v současnosti některá poloha atributů hornictví některou skupinou upřednostňována, je to podle mého názoru jen důsledkem přijetí určité konvence.

Obr. 32

Poznámka: Hornická stavovská vlajka je tvořena dvěma vodorovnými pruhy v heraldických barvách, zelené nad černou. Při zavěšení jako korouhve (praporu) je svislý zelený pruh umístěn podle pravidel vexilologie i aplikací zákona č. 3/1993 Sb. o státních symbolech z hlediska pozorovatele vlevo. Na obr. 32 je erb fakulty BERG TU Košice, na obr. 33 znak Slovenské banské komory. Oba znaky jsou oficiální, ze stejné doby i státu. Tím se otevírá další otázka: **Jak je to s barvami?**

Obr. 33

Literatura

LIŠKA, M., MUCHA, L.: *Klíč k našim městům*. Praha, Práce 1979.

BUBEN, M.: *Heraldika*. Praha, Albatros 1986.

AUGUSTIN, J.: *Česká republika v symbolech, znacích a erbech*. Sokolov, Arbor 1997.

Zpracování tohoto příspěvku bylo podpořeno grantem GA ČR č. 103/02/1166: Výzkum a verifikace metod sledování svahových pohybů. Praha, ČVUT 2002-2005.

Na tyto stránky zařazeno v rámci projektu CTU 0513011 (2005).